

'Mijn voordracht is ingedeeld in een viertal puntjes'

Een retorische analyse van veertig Belgische informatieve speeches

Bas Andeweg, Jaap de Jong & Dorien Van De Mieroop

In de inleiding van hun presentaties verkiezen Nederlandse ingenieurs een directe aanpak. Zij zeggen ervoor te zorgen dat het publiek in de inleiding meestal weet waarover de presentatie gaat; pakkende openingen met publieksgerichte aandachtstechnieken lijken minder voor te komen, zo blijkt uit rapportages van de sprekers zelf (survey-onderzoek). Er kan evenwel verschil bestaan tussen zelfrapportages en feitelijk gedrag. In deze bijdrage wordt het exordiale gedrag geanalyseerd van ingenieurs en andere professionals in een corpus van informatieve speeches van Belgische (Nederlandstalige) sprekers. De resultaten maken duidelijk dat, globaal gesproken, de inleidingen retorisch compleet genoemd zouden kunnen worden. Een kwalitatieve analyse van de aangetroffen technieken toont echter een schrale en clichématige invulling van vooral attentum- en benevolumentechneken. Verder vallen onhandig geïmproviseerde reacties op problemen in de spreek situatie op. Het stereotype beeld van een inleiding waarin de – via Powerpoint gepresenteerde – structuuraankondiging centraal staat, wordt daarmee bevestigd.

1 Inleiding

Ingenieurs hebben de naam niet goed te kunnen spreken en presenteren. Al in de jaren zestig stelde Garnt Stuiveling dat “veel ingenieurs door een tekort aan taalkundige vaardigheid [...] niet in staat [zijn] hun gedachten op de juiste manier tot uitdrukking en daarmee tot geldigheid te brengen.” (Weller & Stuiveling, 1961, p. 207). Het gaat daarbij in eerste instantie om Duitse ingenieurs, maar Stuiveling heeft Wellers opvatting zonder verdere nuancering overgenomen. Ingenieurs denken vierkant en zo spreken en schrijven ze ook, wordt ook wel gezegd. “Het schort ons niet aan onze inzet, ons vakmanschap en onze integriteit, maar aan onze communicatie en management”, stelde ir. Simon de Bree, voorzitter van de Raad van Bestuur van DSM (*Chemisch weekblad*, 1998). Mogelijk komt dit doordat het werk van de ingenieur niet in eerste instantie op communicatie gericht is (ten minste als hun werk van een meer traditioneel standpunt benaderd wordt (vergl. Winsor, 1994). Uit een grootschalig enquêteonderzoek gehouden in 1999 blijkt echter dat Nederlandse ingenieurs met gemiddeld 17 optredens per jaar relatief vaak presentaties houden en dat ze dat geen onplezierig deel van hun werk vinden (Andeweg, De Jong, Van Oyen, & Wehrmann, 2000). Het onderzoek maakt ook duidelijk dat de meeste Nederlandse ingenieurs weinig opleiding hebben gekregen in het houden van mondelinge presentaties, zeker als dit vergeleken wordt met de onderzoeksuitkomsten van Scheiber en Hager (1994) onder Amerikaanse ingenieurs. Mogelijk moet er dan ook niet te veel verwacht worden van de retorische kwaliteit van hun optredens. In dit artikel wordt daarom nagegaan wat de

retorische kwaliteit van de inleiding van presentaties is van ingenieurs. De inleiding van de presentatie is immers een van de belangrijke momenten in de presentatie (vergl. Locker, 2003, p. 468) waarin de spreker retorische winst kan boeken.

2 Onderzoeksvraag

Het doel van dit artikel is om inzicht te geven in de vraag: hoe beginnen sprekende professionals – zoals ingenieurs zijn – *feitelijk* hun presentatie? De accentuering van de toevoeging ‘feitelijk’ is belangrijk. Immers uit eerder onderzoek blijkt duidelijk dat er verschillen te verwachten zijn tussen zelfrapportages van sprekers en analyse van feitelijk spreekgedrag (Veltman e.a., 2003). Veltman e.a. stellen dat de analyse van retorische strategieën die sprekers hanteren voor hun presentaties niet alleen gebaseerd kan zijn op wat sprekers zeiden te gaan doen of zeiden gedaan te hebben. Ook de voorbereide tekst en de feitelijke uitgesproken tekst zouden in de analyse moeten worden opgenomen. Uit Andeweg en De Jong (2004a) blijkt dat het problematisch is om uitgeschreven teksten van ingenieurs te verkrijgen – ook na herhaald aandringen per e-mail. Uitgeschreven teksten zijn zeldzaam: ingenieurs en andere sprekende professionals werken hoofdzakelijk met zgn. Powerpointpresentaties (vergl. Yates & Orlikowski, 2004; Farkas, 2006).

Een manier om rechtstreeks aan geschikt materiaal te komen is speeches opnemen en ze vervolgens transcriberen. Voor haar dissertatieonderzoek heeft Van De Mieroop een corpus van veertig informatieve speeches van Belgische (Nederlandstalige) professionals samengesteld (Van De Mieroop, 2005b). Dit tekstcorpus maakt het mogelijk om een preciezer beeld van het exordiaal gedrag van professionele sprekers te krijgen. Om de toegepaste inleidingstechnieken vruchtbaar te kunnen beschrijven, wordt gebruik gemaakt van het exordiale analysemodel dat ontwikkeld is in Andeweg & De Jong (2004a) en dat gebaseerd is op zowel de klassiek-retorische als de moderne adviesliteratuur over dit toespraakonderdeel. In dit model worden drie groepen inleidingstechnieken onderscheiden op basis van hun retorische functie: *attentum parare* (functie: aandacht van luisteraars trekken), *benevolum parare* (functie: luisteraars welwillend stemmen) en *docilem parare* (luisteraars in staat stellen de grote lijn van de toespraak te volgen).

De hoofdvraag van dit artikel is: wat is het feitelijk exordiaal gedrag in de toespraken van een groep Belgische professionals?

3 Corpussamenstelling

Het corpus dat we in dit artikel bestuderen bestaat uit veertig professionele speeches die gehouden werden in 2001 en 2002. Voor dit corpus werden studiedagen bezocht van twee professionele Belgische organisaties. Tijdens deze studiedagen traden meerdere sprekers van verschillende bedrijven of organisaties op. In totaal werden acht studiedagen (veertig speeches) bijgewoond over uiteenlopende technische onderwerpen, zoals de implicaties van de veranderende energiemarkt in België, de behandeling van slib in onbevaarbare waterlopen, en bodemsanering. Alle presentaties werden in het Nederlands gehouden door Belgische sprekers die moedertaalsprekers van het Nederlands waren. De transcriptie van deze speeches was gebaseerd op de geluidsoptname die tijdens de studiedagen gemaakt was en dat resulteerde in een corpus van meer dan 180.000 woorden. De transcripties bevatten naast tekst ook aarzelingen en

herformuleringen. Verder werd een aangepaste spelling gehanteerd want dat “capture[s] roughly the way in which a lexical item is pronounced versus the way in which it is written” (Ochs, 1979, p. 61). Interpunctie werd toegevoegd om het begrip van de tekst te vergemakkelijken en om zo goed mogelijk de wijze van presenteren van de tekst te weerspiegelen (verg. Wetherell & Potter, 1992, p. 225-226). Paralinguïstische aspecten werden niet in de transcriptie opgenomen. De speeches varieerden in lengte tussen 1487 en 8975 woorden, met een gemiddelde van 4580 woorden. Dit corpus werd al eerder vanuit discoursanalytische invalshoek bestudeerd in Van De Mieroop (2003, 2004, 2005a en b). Tijdens deze studiedagen werden ook enquêtes voorgelegd aan de sprekers, waaruit bleek dat de gemiddelde leeftijd van de sprekers 40,3 jaar was (range 24 – 58; mediaan: 38). De meeste sprekers waren mannen (90%), kwamen uit een Belgisch bedrijf (73%) en bereidden hun presentatie individueel voor (78%). Ruim de helft van de sprekers hield niet vaak een presentatie (54% minder dan vijf keer per jaar, 46% meer dan 5 keer per jaar), en voor een ruime meerderheid (70%) van de sprekers was het niet de eerste keer dat ze over het thema van de studiedag een presentatie hielden. De cijfers suggereren dat minstens een deel van de sprekers vooral geselecteerd werd vanwege hun technische ervaring met het thema van de studiedag dan vanwege hun grote presentatie-ervaring.

4 Hypotheses

Wat kan in een inleiding van een ingenieur verwacht worden? Het meest gedetailleerde onderzoek op dit punt is het surveyonderzoek van Andeweg e.a. (2000). Deze survey was gericht op het beantwoorden van twee vragen, namelijk (1) welk opvatting hebben Nederlandse ingenieurs over (de inleiding van) hun presentaties, en (2) wat zeggen ze zelf gedaan te hebben in die eerste minuten van hun (twee meest recente) presentaties. Het beeld dat in dat onderzoek over de inleiding naar voren komt is dus gebaseerd op zelfrapportage. De survey leverde beschrijvingen op van de inleidingsgegevens van 966 presentaties. Deze zijn geanalyseerd en ingedeeld met behulp van het exordiale model van Andeweg en De Jong (2004a). Het onderzoek leverde het volgende beeld op, geordend op de drie inleidingsfuncties:

Attentum parare. Gevraagd naar hun *opvattingen*, blijken ingenieurs aandachtstrekkers niet erg belangrijk te vinden. In de gerapporteerde *praktijk* blijkt ook het aantal aandachtstechnieken ver achter te blijven bij de andere inleidingstechnieken. Slechts 15.6 % van de speeches kent een of meer aandachtstechnieken. Ze worden nog het vaakst gemeld bij de kortere presentaties.

Benevolum parare. Een inleiding hoeft niet per se een passage over de spreker en zijn professionele achtergrond te bevatten, vinden de ingenieurs. In de praktijk van de eigen beschreven inleidingen valt op dat ze in 35.7% van de presentaties benevolumtechnieken opnemen (met name: zichzelf voorstellen, en de organisatie waarvoor ze werken).

Docilem parare. Diverse vragen uit de survey maken duidelijk dat ingenieurs het *docilem parare* de belangrijkste inleidingsfunctie vinden: in tweederde (77.4 %) van alle presentaties zeggen de ingenieurs docilemtechnieken te gebruiken.

Kortom, Nederlandse ingenieurs zeggen dat ze ervoor zorgen dat het publiek in de inleiding meestal weet waarover de presentatie gaat (en wat de aanleiding of het kader ervan is) en in mindere mate wie de sprekers zijn en namens welk bedrijf ze spreken; pakkende openingen met publieksgerichte aandachtstechnieken zijn schaars.

Het credo ‘eerst de relatie dan de informatie’ speelt geen sterke rol in deze sobere exordiumpraktijk. De ingenieurs prefereren een rechttoe-rechtaan aanpak. In het kader van dit artikel kunnen we die conclusie als een hypothese formuleren.

Het is evenwel belangrijk om de verschillen tussen het surveyonderzoek en het onderhavige corpusonderzoek niet uit het oog te verliezen. Ten eerste is er een verschil tussen wat mensen rapporteren als hun communicatieve praktijk en wat er feitelijk gebeurt. Van de Mieroop (2005a) beschrijft dat al voor het hier betrokken corpus. Ze trianguleerde de opvattingen van de sprekers over hun gehouden presentatie, met (1) een receptieonderzoek onder het aanwezige publiek en met (2) een analyse van de gesproken tekst. Vele verschillen werden geconstateerd tussen de drie perspectieven op de gehouden presentaties, wat volgens Flick (1992, p. 14) tamelijk logisch is: “triangulating different perspectives [...] gives access to different versions of the phenomenon that is studied”. Ten tweede mogen culturele verschillen waarschijnlijk niet onderschat worden. Hoewel het zowel in het surveyonderzoek van Andeweg e.a. en in het onderhavige corpus gaat om professionele ingenieurs, die dezelfde taal spreken en waarschijnlijk in gelijksoortige contexten optreden, is het niet onwaarschijnlijk dat er interculturele verschillen bestaan tussen de nationaliteiten, zoals beschreven door Hofstede (1980) en meer recent door Claes & Gerritsen (2002). Belgen zouden bijvoorbeeld sterker onzekerheidsvermijdend gedrag vertonen dan Nederlanders dat hen mogelijk ertoe zou aanzetten om de inleiding van toespraken grondiger voor te bereiden en mogelijk tegelijk grapjes in de inleiding te vermijden aangezien deze door adviseurs als een risicostrategie worden benoemd (De Jong, 2006). Veel meer interculturele verschillen zijn overigens denkbaar. Met name door deze verschillen, zowel vanuit een methodologisch als uit een intercultureel perspectief, is het problematisch een directe vergelijking te maken tussen het eerder genoemde survey en het huidige onderzoek. Wel vormen de surveyresultaten een bruikbaar uitgangspunt voor hypothesen.

5 Analysemethode

Bij het analyseren van tekstcorpora zijn de basisgegevens vaak moeilijk controleerbaar voor de lezer, daarom zijn extra maatregelen vereist om de betrouwbaarheid van de analyses inzichtelijk te maken. In dit onderzoek zijn daarom betrouwbaarheidstesten ingebouwd, zodat aan de ene kant zo veel mogelijk subjectiviteit uitgesloten kon worden bij de individuele analyse, en aan de andere kant ook gegarandeerd kan worden dat de analysemethode door de verschillende onderzoekers op een gelijksoortige manier werd gehanteerd.

5.1 Vaststelling inleidingsgrens

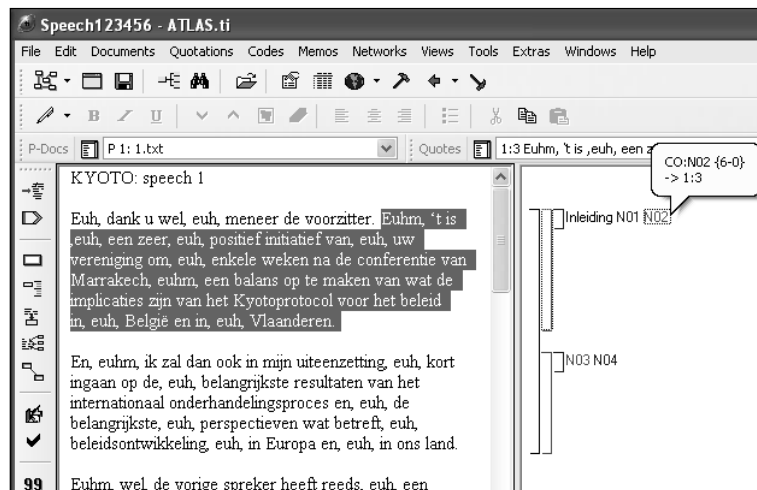
De eerste stap die we gezet hebben om de betrouwbaarheid van dit onderzoek te garanderen, is bij de vaststelling van de inleidingsgrenzen. Zoals ook al gebleken is uit Andeweg en De Jong (2004a), is dat niet altijd een eenvoudige taak omdat de sprekers nu eenmaal niet altijd even duidelijk aangeven wanneer ze met de eigenlijke presentatie beginnen. Daarom bepaalden telkens twee onderzoekers voor elke speech waar volgens hen de inleidingsgrens lag. In 82.5% van de gevallen waren de twee onderzoekers het met elkaar eens. Voor de 17.5% van de speeches waarover onenigheid was, besliste de derde beoordelaar waar de grens zou vallen. Zo werden de inleidingen van de veertig speeches op betrouwbare manier afgebakend. Uit het onderzoek naar de

'Mijn voordracht is ingedeeld in een viertal puntjes'

inleidingsgrens en de vervolgens uitgevoerde tellingen bleek dat binnen dit corpus een inleiding gemiddeld 6.5% van de presentatie beslaat (range 0.8% - 25,8%). De lengte is beduidend korter dan die bij professionele speechschrijvers wordt waargenomen (gemiddeld 18,5%, range 5,2% - 50,5%; Andeweg & De Jong, 2004a, p. 330). De moderne adviseurs zijn het onderling niet eens over de optimale lengte van een inleiding (variatie tussen 5 en 20%, met een kleine meerderheid die een lengte van 10% adviseert; Andeweg & De Jong, 2004a, p. 190).

5.2 IJking analysemodel

Voor we met de eigenlijke analyses begonnen, waarbij telkens één onderzoeker een derde van het corpus voor zijn rekening zou nemen, verifieerden we of er voldoende overeenstemming was tussen de analyseresultaten van de drie onderzoekers. Hiervoor werd een subcorpus van tien speeches voorgelegd aan telkens twee onderzoekers. Om deze betrouwbaarheidstest te operationaliseren, werden de inleidingen van deze tien speeches voorafgaand gesegmenteerd door de derde onderzoeker, zodat de technieken duidelijk afgebakend waren. Een voorbeeld van een dergelijke segmentering die gemaakt werd in het programma Atlas.Ti (www.AtlasTi.de) is te zien in figuur 1.

Figuur 1: voorbeeld van segmentering; de segmenten kregen een inhoudelijke code toegevoegd die correspondeerde met een van de exordiale technieken

Na deze segmentering, benoemden de twee overige onderzoekers de technieken die gebruikt werden in de segmenten. Deze analyses werden met elkaar vergeleken en de overeenstemming tussen de beoordelaars werd berekend en deze bleek goed te zijn (Cohen's $\kappa = .71$; $p < .001$). De toekenning van de codering aan de geselecteerde presentatiefragmenten blijkt hiermee tamelijk betrouwbaar.

6 Resultaten

Welke inleidingstechnieken hanteren de Belgische sprekers in het corpus? In elke inleiding werden de verschillende retorische technieken geïdentificeerd en op basis

hiervan konden we vaststellen welke tendensen om een presentatie te openen aanwezig zijn in dit corpus van informatieve speeches. In deze paragraaf gaan we per inleidingsfunctie (attentum, benevolum en docilem parare) in op de kwantitatieve gegevens. Om meer inzicht te krijgen in de resultaten vullen we de analyse aan met een kwalitatieve analyse. Deze – zij het beperkte – methodetriangulatie versterkt de interpretatie, want: “The rationale for this strategy is that the flaws of one method are often the strengths of another, and by combining methods, observers can achieve the best of each, while overcoming their unique deficiencies.” (Denzin, 1970, p. 309) In deze kwalitatieve analyse bekijken we in meer detail het eigenlijke materiaal. Door per techniek de verschillende voorbeelden ervan bij elkaar te plaatsen wordt een beeld verkregen van de aard en het kwaliteitsgehalte van de waargenomen technieken.

In totaal werden 261 tekstfragmenten in de 40 inleidingen van het corpus benoemd als inleidingstechniek. Die groep bestond uit 35 verschillende openingstechnieken. Gemiddeld werden per inleiding 5,4 tekstfragmenten benoemd (range 3-12). In bijna alle inleidingen werden zowel attentum- (92,5%), benevolum- (82,5%) als docilemtechnieken (90%) aangetroffen. In 67,5% van de inleidingen werd de inleiding ‘compleet’ uitgewerkt, met andere woorden technieken van alle drie de inleidingsfuncties kwamen voor.

6.1 Attentumtechnieken

Het aandachtig maken (attentum parare) van de luisteraars is een primaire taak van de spreker in de inleiding van een presentatie. Tabel 1 geeft aan in hoeveel procent van de speeches een techniek voorkwam (in sommige speeches komen de technieken overigens vaker dan 1 keer voor).

Tabel 1: Attentumtechnieken (die meer dan 1 keer voorkwamen)

	%
Aanhef	62.5
Belang onderwerp	30.0
Iets geestigs vertellen	20.0
Vraag	20.0
Beloven het kort te houden	12.5
Uitdagende bewering	10.0
Vergelijking / metafoor	7.5
Citaat	5.0

De volgende attentumtechnieken kwamen 1 keer voor: Woordspeling; Raadsel; Beeld- en geluidseffecten; Aandacht vragen; Spreekwoord; Ironie

Veelvoorkomende attentumtechnieken blijken de *Aanhef* en *Het belang van het onderwerp aangeven*. Opvallend is de relatief vaak voorkomende techniek van *Iets geestigs vertellen*. Opmerkelijk is dat de *Anekdote* (de meest geadviseerde openingstechniek van de 20^e eeuw; zie Andeweg & De Jong, 2005) niet in het corpus werd aangetroffen.

De aanheftechniek

Kijken we naar de uitwerking in het corpus, dan bestaat de *aanheftechniek* enkel uit varianten van “Goedemorgen, goedemiddag, dames en heren” of “ne Goeie middag, goeie middag, dames en heren, ook op mijn beurt”. De techniek blijkt clichématig en weinig betekenisvol uitgewerkt.

Belang onderwerp benadrukken

De techniek *Het belang van het onderwerp benadrukken* blijkt twee dominante verschijningsvormen te kennen, die vergelijkbaar vaak voorkomen. De meest geëlaboreerde gedaante bevat niet alleen de bewering dat het onderwerp belangrijk is, maar ook een argument daarvoor (bijv.: “Toch is het belangrijk da we daar even over nadenken, euh, en voornamelijk omwille van de reden dat daar nogal wat aansprakelijkheidsproblemen mee te maken hebben.”) In de tweede vorm wordt slechts gesteld dat het onderwerp belangrijk is zonder dat aannemelijk te maken (bijv. “Binnen het kader van de gevolgde leefmilieuproblematiek bij defensie vormt bodemsanering één van de belangrijkste facetten.”). Hierbij wordt een kans om het publiek aandachtig te maken gemist.

Iets geestigs vertellen

Een op de vijf sprekers permitteren zich een grapje, terwijl een van deze sprekers met zeven geestigheden een zeer losse sfeer wist te bereiken in zijn speech. De grapjes zijn in het algemeen korte, mogelijk geïmproviseerde opmerkingen die de aandacht trekken en een glimlach op het gezicht brengen. Zoals de laatste spreker van een studiedag zei: “k Heb dus de eer gekregen om hier, euh, deze namiddag het slaapliedje te zingen, euh, al ga ik mij beperken tot spreken want mijn zangtalent is niet zo groot, het schijnt.” Uit onderzoek overigens onder het publiek bij speeches van de Nederlandse minister van Onderwijs Van der Hoeven blijkt dat de luisteraars sterk reageren op zelfs eenvoudige soorten geestigheid. Men stelt dergelijke momenten van ontspanning op prijs (*OCW-rapport*, 2004).

6.2 Benevolumtechnieken

Het welwillend stemmen van het publiek (*benevolum parare*) is in klassiek opzicht de meest uitgewerkte (en belangrijkste) functie van de inleiding van de toespraak. In de hedendaagse adviesliteratuur krijgt de functie beduidend minder aandacht (Andeweg & De Jong, 2004a). Tabel 2 geeft een overzicht van de aangetroffen benevolumtechnieken.

Tabel 2: *Benevolumtechnieken (technieken die meer dan 1 keer voorkwamen)*

	%
Bedanken inleider	50.0
Zichzelf geloofwaardig voorstellen	42.5
Organisatie	22.5
Zelf en organisatie	12.5
Zelf	12.5
Indruk wekken te improviseren	27.5

	%
Begrip vragen gebrekkige toespraak	17.5
Praeteritio - dat ga ik niet doen	12.5
Eigen partij prijzen	10
Vleien en prijzen	10
Publiek bang maken geruststellen	5
Gemeenschappelijke benadrukken	5

De benevolumentechiek Underdogpositie innemen kwam 1 keer voor.

Uit tabel 2 blijkt dat de techniek *Bedanken inleider* de meest voorkomende benevolumentechiek is. Het *Zichzelf geloofwaardig voorstellen* (het verbeteren van het ethos van de spreker in de ogen van de luisteraars) neemt een belangrijke plaats in. Ook de technieken *Indruk wekken te improviseren* en *Begrip vragen voor een gebrekkige toespraak* komen relatief vaak voor.

Bedanken inleider

De meest voorkomende benevolumentechiek is het bedanken van de inleider. Kijken we naar de invulling daarvan, dan blijkt de techniek beperkt te blijven tot een clichématige beleefdheidsfrase zoals “dank u meneer voorzitter” of soms meer informeel “bedankt Hubert”.

Zichzelf geloofwaardig voorstellen

De sprekers kiezen vooral voor het geloofwaardig voorstellen van *de organisatie* waartoe ze behoren (zie voorbeeld 1) en in mindere mate voor het geloofwaardig maken van de spreker *zelf*.

Voorbeeld Zichzelf geloofwaardig voorstellen (organisatie)

1	Misschien even kort toch wel ons ons voorstellen. Euh, X is nog een jong bedrijf, is dus pas in juni, eind juni vorig jaar opgericht. Wij beheren het hoogspanningsnet van 380 KV, dus 380.000 volt tot en met 20.000 volt. Euh, we zullen straks zien dat dat dus verschillend is met de bevoegdheidsverdeling in ons land. Euh, wij hebben dus of baten uit een 8.000 kilometer luchtlijnen kabels, met 800 hoogspanningsposten, 20.000 pilonen, dus heel wat materiaal.

Begrip vragen voor een gebrekkige toespraak

Interessant is de techniek *Begrip vragen voor een gebrekkige toespraak*. Een klassieke techniek die we nu in de 21e eeuw vooral als *vitium* of *afrader* kennen: *geen excuus in de inleiding maken* (Andeweg & De Jong, 2004b). Uit voorbeelden 2 - 4 blijkt dat het over het algemeen onhandige reacties zijn op de situatie ter plekke. Deze zijn onhandig omdat ze de aandacht vestigen op de optredende problemen in plaats van dat ze die er juist van afleiden.

Voorbeelden Begrip vragen voor een gebrekkige toespraak

2	Wel, ik denk, euh, het meeste is eigenlijk al gezegd door de voorgaande sprekers, euh,
3	Ik zou me dus in de eerste plaats willen verontschuldigen dus voor dus, euh, het aantal foutjes dat er in de tekst zit dat u gekregen heeft want ik heb die niet kunnen con-

tro..kunnen controleren wegens afwezigheid, dus, euh, mijn excuus daarvoor
4 Ik heb gemixt, ik heb u om zoveel mogelijk informatie te kunnen geven heb ik u een tekst gegeven met een aantal informatie op en mijn exposie...mijn exposé is een klein beetje anders, dus, u gaat mij moeilijk kunnen volgen op gebied van tekst

Indruk wekken improviserend te spreken

De klassieke techniek *Indruk wekken improviserend te spreken* houdt in dat de spreker verbergt dat hij in werkelijkheid zeer goed voorbereid is (vergl. het dictum *ars est celare artem*: het is de kunst zijn kunstgrepen te verbergen). Kijken we naar de instanties van deze techniek in het corpus (zie voorbeelden 5 - 6), dan valt op dat het eerder echte improvisaties lijken te zijn (reacties op wat net voor de presentatie gebeurde). Ze ogen namelijk niet als bewust ingezette technieken, maar of dat feitelijk zo is, kan alleen navraag bij de sprekers zelf definitief uitwijzen.

Voorbeelden Indruk wekken improviserend te spreken

5 Euh, aansluitend op, euh, de uitleg van, euh, meneer 12 die meer heeft gesproken over de, euh, ex-situ behandeling van baggerspecie, dus hij wilt zeggen de behandeling van baggerspecie ,euh, op een, euh, verwerkingscentrum werkt meer in op de on-site behandeling van baggerspecie.
6 Euh, ik ga het tijdens mijn uiteenzetting, euhm, iets meer praktisch als voorgaande sprekers, ik ga het dus niet hebben over over de juridische structuur, over de stand van zaken of zo,

6.3 Docilemtechnieken

Volgens Aristoteles is het duidelijk maken waarover men zal gaan spreken (docilem parare) de meest belangrijke inleidingstechniek. De technieken *Onderwerp noemen* en *Aankondiging hoofdpunten (partitio)* lijken bij onervaren sprekers de meest voorkomende techniek (Andeweg & De Jong, 2004a). Tabel 3 geeft een overzicht van de aangetroffen docilemtechnieken in het corpus.

Tabel 3: Docilemtechnieken (technieken die meer dan 1 keer voorkwamen)

	%
Aankondiging hoofdpunten (partitio)	67.5
Onderwerp noemen	32.5
*Omgaan met apparatuur	32.5
Korte voorgeschiedenis (narratio)	25.0
Kern van zaak	22.5
Bruggetje – overgang	10.0
Huishoudelijke mededelingen	7.7

De docilemtechnieken Trechteropening en Definitie geven kwamen 1 keer voor.

** Deze techniek komt niet voor in het model van Andeweg & De Jong (2004a).*

Uit tabel 3 blijkt dat de partitioteknik in meer dan de helft van de presentaties werd aangetroffen. Het is daarmee de meest voorkomende inleidingstechniek, meer nog dan de frequente clichématige inleidingstechnieken *Aanhef* of *Bedanken van de inleider*. Opmerkelijk is de relatief vaak voorkomende techniek *Omgaan met apparatuur*.

Aankondiging hoofdpunten (partitio)

Veel sprekers projecteren een overzichtsdia aan de hand waarvan zij een minder (voorbeelden 7, 8) of meer gedetailleerde (voorbeeld 9) opsomming geven van de inhoud van hun speech. In voorbeeld 8 volstaat de spreker met het oplezen van de dia.

Voorbeelden techniek Aankondiging hoofdpunten (partitio)

- 7 En ik heb, euh, de voordracht eigenlijk, euh, (.) ingedeeld, euh, op Europees niveau, Belgische niveau en Vlaams niveau.
 - 8 Inhoud. Dus, ik zal het hebben over het zorgsysteem in z'n algemeenheid, over het Achillesprotocol, over een aantal veiligheidsaspecten en dan zal ik ook nog een aantal voorbeelden geven.
 - 9 Mijn voordracht is, euh, ingedeeld in een 4-tal puntjes. Eerst wil ik kort iets, euh, meer vertellen over Legionella, euh, algemeen en wat zijn de parameters die de groei van Legionella beïnvloeden. Ten tweede dan het eigenlijke voorkomingsbeleid, hoe kunnen we die bacterie die van nature toch bijna overal aanwezig is, hoe kunnen we gaan voorkomen dat die uitgroeit tot een concentratie die potentieel gevaarlijk is, dat gebeurt door de watercircuits te gaan beschrijven, een significantieanalyse uit te voeren, enerzijds dan directe acties te gaan nemen en anderzijds een meetprogramma te gaan vastleggen. Ten derde dan, wat zijn de bestrijdingstechnieken als er effectief een besmetting is opgetreden en tenslotte een besluit. (.)
-

Omgaan met apparatuur

De sprekers in de klassieke oudheid gebruikten geen Powerpoint en hadden dus ook niet de problemen waarmee deze groep Belgische sprekers te kampen had. Kijken we naar de voorbeelden 10-12 van de aangetroffen technieken, dan blijken het allemaal reacties te zijn op slecht verlopende Powerpointpresentaties of problemen met microfoon, pc e.d. De functie van de opmerking is het – meestal geïmproviseerd – verklaren van optredende problemen van huishoudelijke aard.

Voorbeelden techniek omgaan met apparatuur

- 10 Euh, ik moet even de juiste toets vinden (.) maar 't is heel donker hier. (..) Dat is ie.
 - 11 euh, ik ga, (.) excuseer, ik heb te rap geduwd. (..)Ja, sorry, ik ga proberen, sta ik zo uit de weg voor, euh, iedereen want 't is nogal moeilijk om hier te staan maar ik ga proberen,
 - 12 Hallo, u verstaat mij? Nee? (.) Het zou nu beter moeten zijn. (.)
-

7 Conclusies en discussie

De hoofdvraag van het onderzoek was: wat is het feitelijk exordiaal gedrag in de toespraken van Belgische professionals? De zelfrapportage van Nederlandse professionals hanteerden we als uitgangshypothese: Nederlandse ingenieurs zeggen rechttoe-rechtaan te presenteren. De analyses van de teksten uit het Belgische corpus maken duidelijk dat in ruim tweederde van de presentaties aan de realisering van de drie klassieke exordiale functies wordt gewerkt. Zulke 'complete' inleidingen waren in het Nederlandse surveyonderzoek een zeldzaamheid (ongeveer 3 %). De cijfers geven ook aan dat de Belgische sprekers meer attentum- dan benevolumentechieken gebruiken.

Op deze globale conclusie valt bij nadere analyse van de speeches het nodige af te dingen. Voor wat betreft de aandachtsfunctie valt het op dat de meest toegepaste techniek, de *Aanhef*, altijd een conventionele invulling heeft gekregen ('Goeiemorgen

dames en heren'). De mogelijk extra attentionele waarde is gering. Hetzelfde geldt voor benevolumentechieken als het *Bedanken van de inleider* ('dank u wel meneer de voorzitter'): de mogelijkheid om hier een vergrote welwillendheid te bereiken is niet benut. Ook de technieken *Indruk wekken te improviseren* en *Begrip vragen voor een gebrekkige toespraak* waren eerder als stoplappen te karakteriseren dan als bewust en actief ingezette technieken om het publiek voor de spreker te winnen. In tabel 4 corrigeren we daarom de algemene conclusies door de louter conventioneel toegepaste technieken buiten de telling te laten.

Tabel 4: inleidingsfuncties in speeches gecorrigeerd voor conventioneel gebruik

	Voor correctie %	Na correctie %
Attentum parare	93.0	67.5
Benevolum parare	83.0	52.5
Docilem parare	90.0	90.0
Speeches waarin drie functies vervuld zijn	68.0	35.0

We zien dat het aantal speeches met een 'complete' inleiding terugvalt tot 35%. We denken dat deze gecorrigeerde cijfers een beter inzicht geven in de feitelijk retorische aard van de inleidingen van deze veertig speeches.

Als we de we deze resultaten vergelijken met onze hypothese gebaseerd op de resultaten van de survey onder Nederlandse ingenieurs (Andeweg e.a., 2000), dan zien we een grote gelijkens tussen de beide resultaten: de dominante positie van de docilemfunctie. De Belgische ingenieurs zijn meer geneigd een poging te doen de aandacht van het publiek te trekken dan hun Nederlandse collega's dat van zichzelf rapporteren. Terwijl de Nederlanders zeggen meer geïnteresseerd in benevolumentechieken te zijn dan de Belgische sprekers in praktijk brengen. Of we nu ook kunnen vaststellen dat dit feitelijke verschillen zijn tussen de spreekpraktijken van de Belgische en Nederlandse ingenieur, is een open vraag omdat, zoals besproken in paragraaf 6.1, de beide studies sterk verschillen in methodologie. Verder onderzoek naar mogelijke culturele verschillen is gewenst om tot een verder strekkend antwoord op deze vraag te komen.

Een fraai ontworpen en geformuleerde inleiding blijkt – vijfenveertig jaar na de kritische observaties van Weller en Stuiveling – nog steeds een schaars goed. Voor moderne adviseurs lijkt er winst te boeken door strategieën uit te werken om gebruikelijke openingstaken het hoofd te bieden (aanhef, bedanken inleider) en om de frequent voorkomende openingsproblemen met bijvoorbeeld apparatuur met enige souplesse te pareren. Het stereotype beeld van de Belgische (en Nederlandse) sprekende professional blijft een spreker die zich zo snel mogelijk door de eerste minuten heen werkt. Na een zakelijke aanhef, een kort geformuleerd bedankje aan de inleider, wat gerommel met de presentatieapparatuur, en een verwijzing naar zichzelf of het eigen bedrijf, spoedt hij zich naar de aankondiging van de hoofdpunten op de Powerpoint, hiermee de waarschuwing van Van der Meiden (1991, p. 61) in de wind slaand:

"Er zijn sprekers die haastig door de inleiding heen rennen, om zo snel mogelijk de probleemstelling aan te pakken en vervolgens die breed gaan uitmeten. [...] U kunt er maar beter niet aan meewerken."

Literatuur

- Andeweg, B., Jong, J. de, Oyen, K. van, & Wehrmann, C. (2000). Survey: mondelinge presentaties van Nederlandse ingenieurs. In R. Neutelings, N. Ummelen, & A. Maes (Red.), *Over de grenzen van de taalbeheersing. Onderzoek naar taal, tekst en communicatie* (pp. 81-94). Den Haag: SDU Uitgevers.
- Andeweg, B.A., & Jong, J.C. de (2004a). *De eerste minuten. Attentum, benevolum en docilem parare in de inleiding van toespraken*. Den Haag: Sdu-uitgevers. Dissertatie Radboud Universiteit Nijmegen (www.deeersteminuten.nl).
- Andeweg, B., & Jong, J. de (2004b). Geen clichés, excuses en moppen! Klassieke en moderne afraders voor de inleidingen van toespraken. *Onze Taal*, 11, 318-320.
- Andeweg, B., & Jong, J. de (2005). De anekdote als stijlmiddel in toespraakinleidingen. Advisering, sprekerspraktijk en effectiviteit van een veelzijdig stijlmiddel. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 27(3), 172-197.
- Claes, M.-T., & Gerritsen, M. (2002). *Culturele waarden en communicatie in internationaal perspectief*. Bussum: Coutinho.
- Denzin, N.K. (1970). *The Research Act, A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Farkas, D.K. (2006). Toward a better understanding of PowerPoint deck design. *Information Design Journal + Document Design*, 14(2), 162-171.
- Flick, U. (1992) Triangulation revisited: strategy of or alternative to validation of qualitative data. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 22, 175-197.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences. International differences in work-related values*. Newbury Park: Sage.
- Jong, J. de (2006). Het scherpe zwaard van de humor. Lachen met de speeches van Balkenende c.s. *Tekst[blad]*, 12(1), 16-23.
- Locker, K.O. (2003). *Business and administrative communication* (6th ed.). New York: McGraw Hill.
- Meiden, A. van der (1991). *Over spreken gesproken. Aspecten van moderne retorica*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Ochs, E. (1979). Transcription as theory. In E. Ochs & B.B. Schieffelin (Eds.), *Developmental pragmatics* (pp. 43-72). New York: Academic Press.
- OCW-rapport (2004). *Speeches van OCenW. Retorische analyse en ontvangst bij publiek en pers* (2004). Interne publicatie Universiteit Leiden / TU Delft.
- Scheiber, H.J., & Hager, P.J. (1994). Oral communication in business and industry: results of a survey on scientific, technical, and managerial presentations. *Journal of Technical Writing and Communication*, 24(2), 161-180.
- Van De Mieroop, D. (2003). De wisselwerking tussen eigen en institutionele identiteit. L. Van Waes, P. Cuvelier, G. Jacobs, & I. De Ridder (Red.), *Studies in Taalbeheersing I* (pp. 330-342). Assen: Van Gorcum.
- Van De Mieroop, D. (2004). Hoe creëren sprekers een positieve bedrijfsidentiteit? *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 26(3), 193-208.
- Van De Mieroop, D. (2005a). An integrated approach of quantitative and qualitative analysis in the study of identity in speeches. *Discourse & Society*, 16(1), 107-130.
- Van De Mieroop D. (2005b). *Identiteitsconstructie in informatieve speeches. Een multi-methodologische analyse*. Proefschrift Universiteit Antwerpen.
- Veltman, W., B. Andeweg, & Jong, J. de (2003). Alleen het gesproken woord telt: in hoeverre en waarom sprekers afwijken van speechteksten geschreven door pro-

'Mijn voordracht is ingedeeld in een viertal puntjes'

- fessionele speechschrijvers. In L. van Waes, P. Cuvelier, G. Jacobs, & I. de Ridder (Red.), *Studies in Taalbeheersing 1* (pp. 463-475). Assen: Van Gorcum.
- Wetherell, M., & Potter, J. (1992). *Mapping the language of racism, Discourse and the legitimation of exploitation*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Winsor, D.A. (1994). What Counts as Writing? An Argument From Engineers' Practice. *Journal of Advanced Composition*, 12, 337-347.
- Weller, M., & Stuiveling, G. (1961). *Moderne welsprekendheid. Handboek voor mondelinge taalbeheersing*. Amsterdam / Brussel: Elsevier.
- Yates, J., & Orlikowski, W.J. (2006, forthcoming). The Power-Point presentation and its corollaries: How genres shape communicative action in organizations. In M. Zachry & C. Thralls (Eds.), *The cultural turn: Communicative practices in workplaces and the professions*. Amityville, NY: Baywood Publishing.